

HET LAND VAN HERLE

TIJDSCHRIFT EN CONTACTORGAAN VOOR
VRIENDEN EN BEOEFENAARS VAN DE
HISTORIE VAN OOSTELIJK ZUID-LIMBURG
MONUMENTENTOCHT 20 APRIL 1985

Nadruk van artikelen of gedeelten daarvan zonder vergunning van de redactie is verboden.

De inhoud van de ondertekende artikelen blijft voor de verantwoordelijkheid van de schrijvers.

MONUMENTEN IN HET LAND VAN HERLE EN OMGEVING

1. Pancratiuskerk Heerlen 2-3
(door J.T.J. Jamar)
2. Mijnmonument ON I Heerlen 4-7
(door J.A.M. Finger)
3. Welten (Weltermolen en Strijthagen tot Welten) 8-10
(door R. Braad)
4. Voerendaal (Laurentiuskerk en opgravingen Romeinse villa) 11-13
(door F. Crutzen en E. Milikowski)
5. Bocholtz (Kasteel de Bongard en hoeve Overhuizen) 14-15
(door J. Crott)
6. Eygelshoven (de Laathof, Kerkje, Huis Henckens
en hoeve Valkenberg) 16-17
(door Werkgr. "Stichting Eygelshoven door de eeuwen heen")
7. Schaesberg (Kasteel Strijthagen) 18-19
(door A. Corten)

UITGAVE: STICHTING HISTORISCHE KRING „HET LAND VAN HERLE”
p/a Coriovallumstraat 9, Heerlen,
tel.: (045) - 764581, Giro: 2069907.

Bestuur:

Drs. L. Augustus, Voorzitter; C.H. Geelen, secretaris; drs. J.T.J. Jamar, tweede secretaris; L. van Wersch, penningmeester.

Redactie:

Drs. L. Augustus; drs. M.A. van der Wijst; drs. J.T.J. Jamar; M. Huppertz; drs. W.J. Krüll.

Verschijnt driemaandelijks.

Abonnement per jaar. f. 15,00

Losse nummers f. 5,00

Looptijd van het abonnement: uitsluitend per kalenderjaar.

Bij tussentijdse bestellingen worden reeds geleverde nummers, voor zover mogelijk, nageleverd.

Druk: D.A.C. v.d. Z.O.L.-Bedrijven, Heerlen.

HET LAND VAN HERLE

Tijdschrift en contactorgaan

voor vrienden en beoefenaars van de historie van oostelijk Zuid-Limburg

---

---

1 Heerlen: Pancratiuskerk

2 Heerlen: Mijmonument ON I

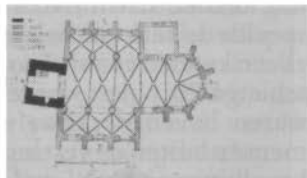
3 Welten: Weltermolen
Strijthagen tot Welten

4 Voerendaal: Laurentiuskerk
Opgr. Romeinse villa

5 Bocholtz: Kasteel De Bongard
Overhuizen

6 Eygelshoven: Laathof
Kerkje

7 Schaesberg: Kasteel Strijthagen

Pancratiuskerk

Ontstaan. De oudste sporen van deze kerk gaan terug tot het begin van de 12de eeuw. Voordien is er ook reeds een kerkje of een kapel geweest, die echter aan de apostel Andreas gewijd was. Wij weten dat uit een schenkingsakte van Udo, bisschop van Toul, uit het jaar 1065. Daaruit blijkt dat, toen paus Leo IX in 1049 de kerk van Voerendaal kwam inwijden, er in Heerlen twee kerkjes of kapellen waren nl. de Martinus te Welten en de Andreas te Heerlen.

Naam. In de elfde eeuw kreeg de familie van Ahr-Hochstaden vaste voet in Heerlen. En dit Rijnlands geslacht was -zoals meerdere adellijke geslachten in het Rijnland in die tijd - een groot vereerder van de H. Pancratius. En toen zij in Heerlen een nieuwe kerk gebouwd hebben, hebben zij die onder de bescherming gesteld van hun favoriete heilige.

Pancratius. Deze heilige zou in Klein-Azië geboren zijn, waar hij op jeugdige leeftijd zijn ouders verloor. Met zijn oom vertrok hij toen naar Rome waar hij in contact kwam met paus Cornelius, die hem zelf onderrichtte in het christelijk geloof. Tijdens de vervolgingen onder Keizer Diocletianus werd hij gevangen genomen; hij weigerde echter zijn geloof af te zweren en in 304 zou hij te Rome op 14-jarige leeftijd zijn gedood. (Zie de neogotische altaarpanelen op de zuidwand.)

Geschiedenis. Uit de eerste eeuwen is ons weinig bekend. Wel weten wij dat de toren gebouwd is in 1394 en aan de schietgaten is nu nog te zien dat hij vooral een militair doel had. In het oude fort speelde de kerk een belangrijke rol in het verdedigingssysteem. Niet alleen konden vanuit de oude toren veilig door de verdedigers door de schietgaten pijlen worden afgeschoten op de aanvallers, daarnaast waren boven de gewelven van de kerk kamertjes ingericht die mensen buiten de vesting konden huren. In tijden van gevaar kon de bevolking van het platteland bescherming zoeken achter de grachten en de muren en de welgestelden huurden dan deze kamertjes om er hun goederen in veiligheid te brengen. In de 17de eeuw kwam Heerlen onder Staats bewind. Protestant en katholiek moesten toen leren naast elkaar te leven en beiden gebruik te maken van hetzelfde kerkgebouw (zg. simultaneum). Dit mag oecumenisch klinken, in de praktijk is het dat zeker niet geweest. Pesterijen over en weer maar toch vooral van de katholieken - zij waren immers in de overgrote meerderheid en het was hun kerk! - ten opzichte van de protestanten kwamen herhaaldelijk voor. Voor beide partijen moet het dan ook een opluchting geweest zijn, toen door koning Leopold I tijdens het Belgisch Bestuur (1830-1839) toestemming gegeven werd aan de protestanten een eigen kerk te bouwen.

Pancratiuskerk (Album van Gulpen 1792-1862).

Bouw. De huidige vorm heeft de kerk pas gekregen in 1901-1903. Voordien was ze veel kleiner maar door de exploitatie van de steenkolen op het einde van de 19de eeuw kon men verwachten dat de bevolking van Heerlen sterk zou toenemen. Daarom kreeg architect Jos Cuypers opdracht de kerk te vergroten. Overigens heerst er algemeen de indruk dat de kerk tot aan de 19de eeuw weinig veranderingen heeft ondergaan. Dat is ook wel logisch als men bedenkt dat twee geloofsgemeenschappen gebruik moesten maken van hetzelfde gebouw. Verder weten we dat er in 1606 door een storm de torentop afgeworpen werd, waarbij ook het middenschip en de zijbeuken beschadigd werden. Natuurlijk werd de kerk toen hersteld en ook enigszins gewijzigd. Maar de grootste veranderingen traden toch in de 19de eeuw op, toen onder invloed van de neogothiek grote wijzigingen in het interieur zijn aangebracht.

Kunstschaten. Van de oorspronkelijke rijkdom is niet zoveel meer overgebleven, d.w.z. vanuit de vroegste periode. En dat de Pancratiuskerk een rijke kerk geweest is, mag worden afgeleid uit het feit dat hoge geestelijken graag in naam pastoor in Heerlen wilden worden. Zelf bleven zij bijv. in Brussel wonen, terwijl een plaatsvervanger opdracht kreeg het eigenlijke werk op te knappen. Ook voor het behoud van de kunstschaten zijn de roerige tijden van de 17de tot de 19de eeuw niet gunstig geweest. Uit de vroegste periode stamt alleen nog de monstrans uit 1603 die door de graaf en de gravin van Schaesberg geschonken werd. In de 19de eeuw neemt het kunstbezit van de kerk dan weer toe.

Begin moderne mijnbouw in Limburg: Mijnschacht ON I.

Na het beëindigen van de Frans-Duitse oorlog van 1870-1871 begon de kolenmijnbouw aan de Ruhr zich snel te ontwikkelen door de grote vraag naar kolen ten behoeve van de ijzer- en staalindustrie en de sterke uitbreiding van het spoorwegnet in alle Europese landen. Stijgende kolenprijzen hadden tot gevolg dat ook elders in Europa de exploratie van kolenvelden (opnieuw) ter hand genomen werd. Zoals verwacht viel ook het oog op Zuid-Limburg, waar in de diepere ondergrond die in het Land van Rode aan het daglicht tredende steenkoollagen vermoedelijk aangetroffen konden worden.

Een speciale studie van de bekende Belgische geologen Guillaume Lambert en André Dumont toonde aan dat er ontginbare kolenlagen onder Zuid-Oost Limburg voorkwamen. De exploratiebedrijvigheid, de stijgende kolenprijzen en de interesse van geldschietters hadden tot gevolg dat er tussen 1872 en 1880 een dertigtal concessieaanvragen werden ingediend, waarvan er dertien werden toegekend:

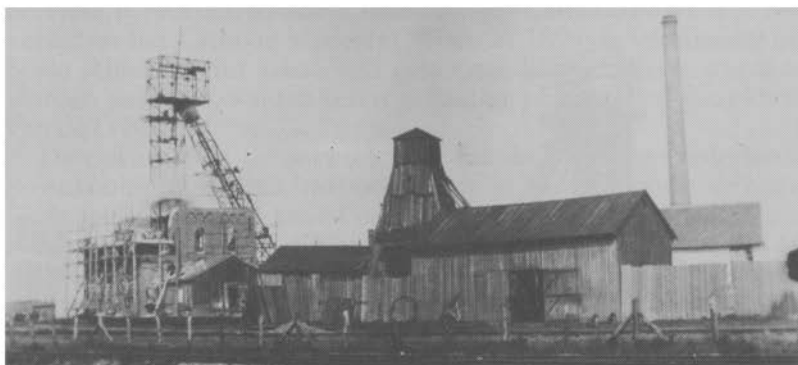
Aurora	1875	Voorwaarts	1877
Ernst	1876	Avondster	1877
Laura	1876	Noordster	1878
Oranje	1876	Crescendo	1878
George	1876	Prins Hendrik	1878
Willem	1876	Carl	1879
Vereeniging	1877		

Reeds eerder werden twee concessies verleend: Willem in 1860 en Sophia in 1861.

Het uiteindelijke concessieveld van de Oranje-Nassau Mijnen was nagenoeg even groot als de genoemde concessies samen. Bij de aanvraag en het verlenen van de concessies ging men op het einde van de vorige eeuw ervan uit dat 400 à 500 ha voldoende waren voor een exploitabele steenkolenmijn.

Twee van de uitvoerige concessiebepalingen zouden samen met de vele technische moeilijkheden het aantal concessies echter terugbrengen naar drie. De eerste voorwaarde was namelijk dat de concessionarissen zich moesten onderwerpen aan het eerste Nederlandse mijnreglement van 1877 dat de aanvulling was op het Keizerlijk Decreet van Napoleon, vooral op het gebied van de veiligheidsvoorschriften. De tweede concessie was die, waarbij de concessionarissen werden verplicht om waarborgsommen te storten van f 30.000,- tot f 35.000,-, die later, bij geleidelijke ontsluiting van de concessievelden, zouden worden terugbetaald.

Het faillissement van de Nederlandse Bergwerksvereniging in

Schachtgebouw en schachtbok II in aanbouw (oude toestand 1897).

1881 als gevolg van de pogingen om in 1876 in de concessie Willem/Sophia schachten af te diepen, is een van de voorbeelden hoe concessies in andere handen konden overgaan (zoals Willem/Sophia) of konden vervallen.

Doordat er in Europa tussen de jaren 1870 en 1880 een zeer snelle en sterke uitbreiding van het aantal steenkolenmijnen plaatsvond, werd de behoefte overschreden, mede door het stagneren van de verwachte toename van het kolenverbruik. Gevolg hiervan was een weifelende houding van de geldschieters; de regering werd door het niet storten van de borgsommen ertoe gebracht om tussen 1890 en 1891 bijna alle concessies vervallen te verklaren. Alleen de concessies Carl, Laura en Vereeniging bleven.

Dat nu juist bovengenoemde ontwikkelingen de basis werden voor goede en rendabele ondernemingen zal duidelijker zijn, als men de kleine mijnbedrijven in de oude Belgische bekkens, in Noord-Frankrijk en Engeland bekijkt. De meeste van deze kolenmijnen beschikten over concessies van 400 à 500 ha met alle nadelige gevolgen van die kleinschaligheid. Limburg is dus in feite aan dat euvel ontsnapt door de flauwte in de steenkolenbranche.

De Oranje-Nassau Mijnen gingen over tot het aanvragen van grotere concessies waaronder ook delen van de eerder genoemde andere vielen. Het verlenen van de door Henri Sarolea in 1891 en 1892 aangevraagde concessie van 3379 ha bij Koninklijk Besluit van 2 mei 1893 onder de naam "Oranje Nassau" mag dan ook als eerste fase in de oprichting van de O.N. mijnen beschouwd worden.

Henri Sarolea, die tijdens zijn werkzaamheden in Nederlands-Indië bij de aanleg van spoorwegen, ook te maken kreeg met kolenvoorkomens en mijnvraagstukken, keerde in 1886 terug naar Nederland en vestigde zich op 18 maart 1887 in Heerlen, dat volkomen geïsoleerd en nog aangewezen was op de postkoets en de vrachtkar die het personen- en goederenvervoer met de dichtstbijzijnde stations, Valkenburg en Simpelveld aan de lijn Aken-

Schachtgebouw en schachtbok II (nieuwe toestand).

Maastricht, onderhielden. Ongetwijfeld hebben de rijke bodemschatten hem geïnspireerd en de noodzaak van de ontsluiting van Zuid-Oost Limburg door een spoorwegaansluiting Sittard-Heerlen-Herzogenrath hem ertoe gebracht de Zuider Spoorwegmaatschappij te stichten, waarvan Carl Honigmann, mede-eigenaar van de steenkolenmijn "Nordstern" bij Aken, mede-oprichter werd. Na moeizame onderhandelingen met regering en provincie werd op 23 juni 1891 aan Sarolea de concessie verleend en op 30 april 1896 werd de spoorweg in gebruik genomen. Henri Sarolea, Carl en Friedrich Honigmann mogen met recht de grondleggers van de moderne Limburgse steenkolenmijnbouw genoemd worden. Zorgden Sarolea en Carl Honigmann mede voor de totstandkoming van de spoorweg Herzogenrath-Sittard, Friedrich Honigmann ontwikkelde het naar hem genoemde procedé van schachtafdiepen in de waterhoudende deklagen. Vooral het afdiepen van schachten in de losse veelal watervoerende lagen die het carboon bedekken, was het struikelblok voor veel ondernemers; steeds weer stortten zijwanden in of liepen de schachten vol water. Friedrich Honigmann ontwikkelde een methode die voor boorgaten met een kleine diameter reeds bestond tot een procedé om schachten met een diameter van ± 3 meter af te diepen. Op 1 oktober 1893 werd een begin gemaakt met het afdiepen van de eerste schacht van de Oranje Nassau Mijn I te Heerlen. De aanleg van schacht II werd in oktober 1894 begonnen; deze schacht

bereikte, eerder dan schacht I, eind 1897 het Carboon en werd in 1898 verder in het Carboon afgediept. Toen in 1899 de verbinding met beide schachten tot stand was gekomen, kon de eerste steenkool worden gedolven, waarna een regelmatige productie op gang kwam van de O.N. I.

De opkomst en de ontwikkeling van de moderne Nederlandse Steenkoolmijnen vindt haar oorsprong in Heerlen onder de bezielende leiding van een aantal eerder genoemde pioniers, hetgeen de toenmalige minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, Mr. J.C. de Mares Oyens nog eens duidelijk maakte, toen hij in de Tweede Kamer bij de behandelingen van de Mijnwet 1903 verklaarde: „Aan deze maatschappij (O.N. mijnen) komt de verdienste toe de stoot te hebben gegeven aan de uitbreiding van de mijnindustrie in Limburg”.

J.A.M. Finger

De Weltermolen (Welterkerkstraat 2)

Het ontstaan van de molen en de Weltervijver hangen nauw samen. Zonder de zware stuw in het Geleenbeekdal zou het water te weinig hoogte en verval hebben om het waterrad in beweging te zetten. Wanneer deze stuw precies gelegd is is niet duidelijk. De onlangs geheel gerestaureerde graanmolen wordt voor het eerst gelijk met de hof Strijthagen te Welten bij een Wickrader leenverheffing door Johan van Oersfeld in of omstreeks 1381 genoemd. In 1443 ontvangt Alexander van der Bruggen de molen met bijbehorende goederen in leen van de vrouwe van Welten, wonende op Strijthagen. Het schilderachtig gelegen molenhuis bestaat uit een langgerekt bakstenen gedeelte van één verdieping op een plint van Kunradersteen onder een mansardedak met op regelmatige afstanden dakkapellen met driehoekige frontons en een vierkante drie verdiepingen hoge bakstenen toren uit de 17e eeuw met uit Kunradersteen geblokte hoeken. De toren heeft een pyramidespits met een windvaan in de vorm van een karper. Binnen is nog de zwart marmeren Lodewijk XVI-schoorsteenmantel te zien met stucboezem. Oorspronkelijk moet de molen een banmolen zijn geweest: de aan huis Strijthagen leenplichtige boeren waren verplicht hun graan in de Weltermolen te laten malen. Uit een akte van 1753 weten we, dat

Weltermolen (± 1900).

bij droge zomers -vanwege de lage waterstand- wel eens elders gemalen moest worden, omdat de dagproduktie van de molenaar niet meer dan drie à vier vat (45-80 liter) graan kon zijn. In de tweede helft van de 19de eeuw is het molenrad enige malen vergroot. Het nekslagrad is hersteld naar de grootte die de eigenaar H.F. Hennen het in 1898 gaf. Het rad is 1.30 m breed en heeft een doorsnede van 5.36 m. Het rad drijft twee koppels maalstenen aan. Na verval van de molen na de laatste wereldoorlog worden nu na de restauratie van tijd tot tijd weer maaldagen gehouden.

R. Braad

Strijbagen tot Welten (1978).

Strijthagen tot Welten (Welterkerkstraat 1)

De in 1971 gerestaureerde, ten zuiden van de Weltervijver gelegen hof Strijthagen moet - getuige de aansluitende fundamenten in de bodem - vroeger groter en volgens een oude kadasterkaart omgracht zijn geweest. Het huis is een gemoderniseerd gebouw van twee verdiepingen onder een tentdak, gebouwd op 16de eeuwse fundamenten. Ondanks de 19de eeuwse aspecten van het gebouw zijn er toch belangrijke resten van oudere datum te herkennen. In de achtergevel zijn enige 17de eeuwse omblokte -nu dichtgemetselde-kozijnen van Kunradersteen of hardsteen en mergelhoekblokken zichtbaar. Het huis heeft een geblokte kelderingang in Kunradersteen met ellipsboog (17de of 18de eeuw) en binnen een trap met vierkante geprofileerde balusters uit ca 1700. De kelder is overkluisd met bakstenen tongewelven.

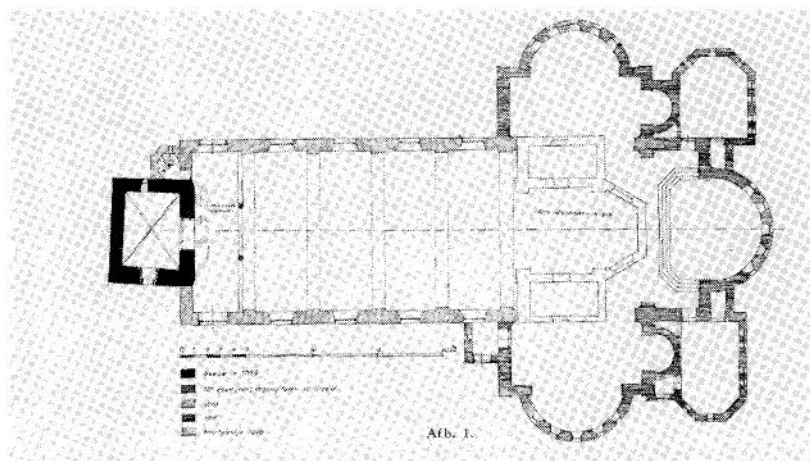
Het huis wordt voor het eerst genoemd rond 1381 bij een verheffing als Wickrader leen. Leden uit het oude geslacht Van Strijthagen van de linie Van Oersfeld wonen er dan en worden genoemd als bezitters van de hoeve toe Strijthagen met bijbehorende goederen, waaronder de molen en de vijver. De familie Van Strijthagen blijft eigenaresse van al deze bezittingen tot 1707. Het gehele bezit wordt dan aangekocht door de familie De Root. Na overlijden van Johan de Root, die begraven ligt in de kerk van Welten, gaat het goed over in handen van de familie Veugen-de Root. Maria Helena Veugen, die getrouwd was met een graaf De Caritat de Perruzzis en na zijn overlijden met de veearts Schepers verkocht het goed in 1872 aan de bekende muzikale familie Hennen. Van de erfgenamen Hennen kocht de heer Akkerman in 1969 de hof Strijthagen en de gemeente Heerlen in 1976 de molen, die deze na gedeeltelijke restauratie in 1981 doorverkocht aan aannemer Jongen. Het huis wordt Strijthagen tot Welten genoemd ter onderscheiding van het oorspronkelijke Strijthagen in Schaesberg. In oude akten wordt het ook Jonker Strijthagenshof of Op gen Hoes genoemd.

R. Braad

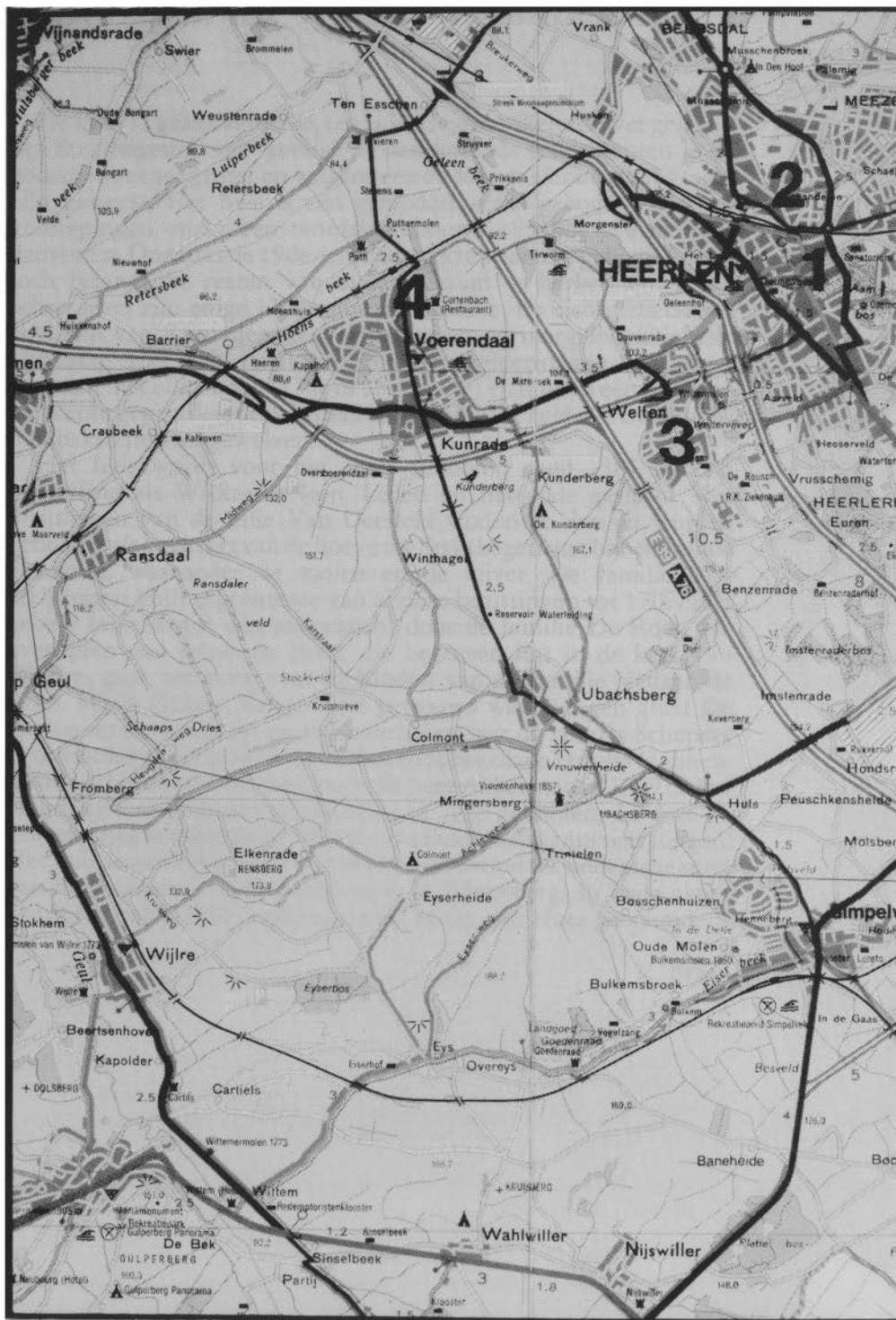
De St. Laurentiuskerk te Voerendaal

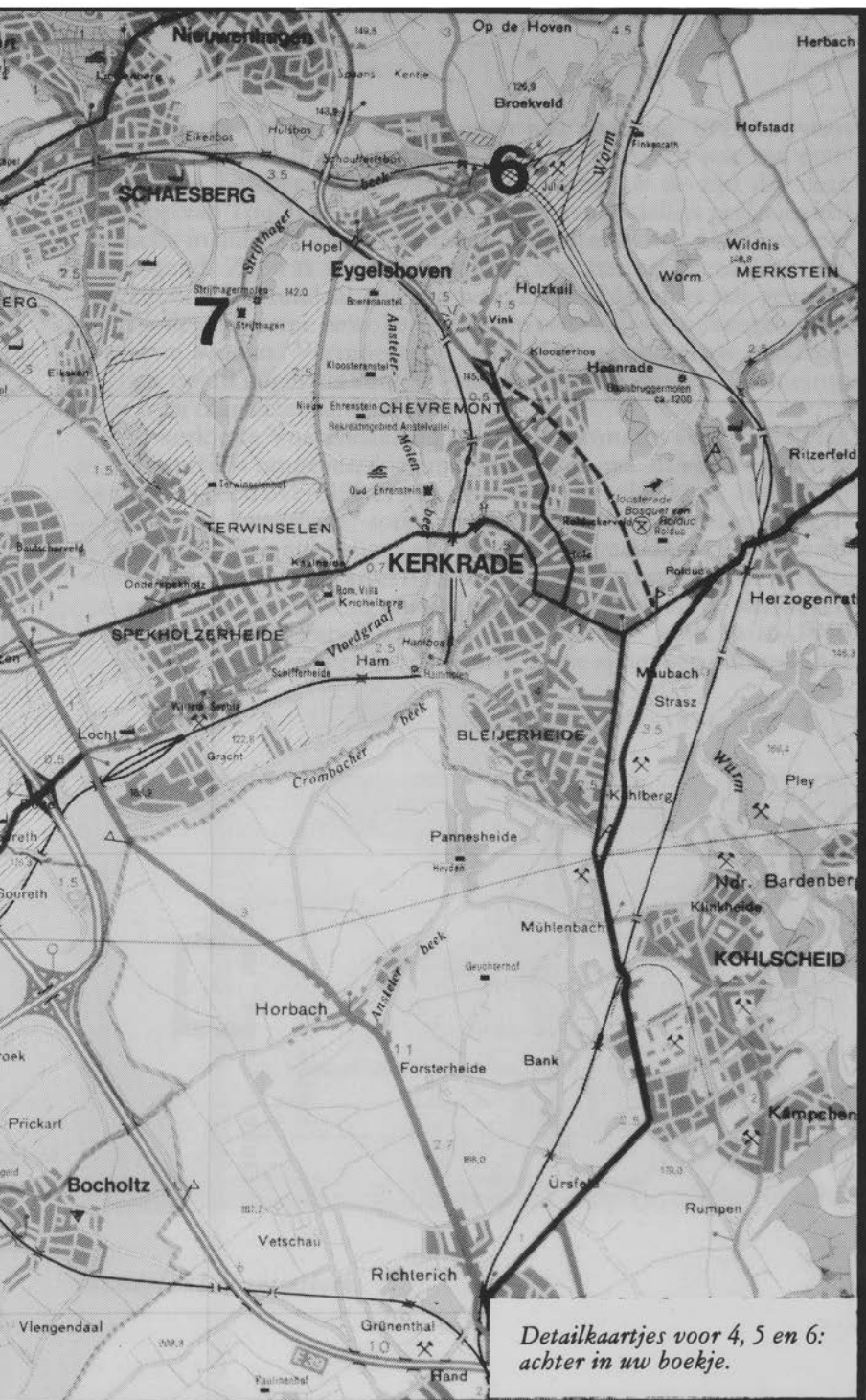
Toen paus Leo IX in de maanden juli/augustus 1049 te Aken verbleef, was in zijn gezelschap een zekere Udo. Hij was een oudleerling en beschermeling van de paus, nog uit de tijd dat deze bisschop van Toul was. Udo stamde uit een hoogadellijk geslacht. Hij was zelfs in dubbele lijn verwant aan de Duitse keizer. Udo was zeer vermogend. Zo was hij ook eigenaar van het allodium Heerlen, waarop ook Voerendaal gelegen was. Deze Udo moet het geweest zijn die de paus ertoe bewogen heeft om een te Voerendaal gebouwd kerkje te wijden. Vermoedelijk heeft deze gebeurtenis plaatsgevonden op 10 augustus van dat jaar, op het feest van de Romeinse diaken en martelaar St. Laurentius.

Het kerkje te Voerendaal lag op een kunstmatig verhoogde plek en was eertijds omgeven door moerassige grond. Alleen de toren is grotendeels een overblijfsel van de in 1049 gewijde kerk. Het is een zogenaamde "weerbare" toren, opgetrokken in Kunrader mergelsteen. In de vijftiende eeuw werd hij enigszins verbouwd, en een paar eeuwen later voorzien van een nieuwe spits. Het traptorentje dateert pas van 1949. Toen werd ook de benedenruimte van de kerktoeren ingericht als doopkapel. De rest van de oude kerk is in 1840 afgebroken. Het overwelfde schip en de beide zijbeuken, alsmede het

Grondplan Laurentiuskerk.

*Detailkaartjes voor 4, 5 en 6:
achter in uw boekje.*

koor waren toen zó bouwvallig, dat er accuut instortingsgevaar dreigde. Ter plekke verrees een nieuw éénbeukig schip met priesterkoor. Dit laatste moest bij de kerkuitbreiding in 1916 plaatsmaken voor een in neo-romaanse stijl opgetrokken dwarsschip en koor ontworpen door architect Jan Stuyt.

Tot de belangrijkste kunstvoorwerpen van de kerk behoren een altaarsteen die mogelijk nog afkomstig is van een altaar uit de in 1049 gewijde kerk, en een fraaie doopvont uit Naamse steen, waarvan de kuip 12de/13de eeuws is. De kerk bezit verder twee fraaie zilveren monstransen, respectievelijk uit de vijftiende en achttiende eeuw. Vermeldenswaard zijn ook twee antieke houten Maria-beelden en kruisbeelden, alsmede vier achttiende-eeuwse schilderijen met voorstellingen van heiligen. Noemenswaard zijn bovendien nog enige oude liturgische gewaden. Het orgel, mogelijk gebouwd in de 18e eeuw, werd rond 1860 gewijzigd door Pereboom & Leijser. Op het kerkhof zijn diverse oude grafstenen en/of fragmenten daarvan te bewonderen.

Het gehele gebouw onderging in 1984/1985 een algehele restauratie.

F. Crutzen

Constructie vloerverwarming badgebouw (opgraving 1947-1950).

Opnieuw archeologisch onderzoek naar de Romeinse villa van Voerendaal

Eind 1984 is door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (R.O.B.) te Amersfoort het onderzoek naar de "Grote Romeinse villa van Voerendaal" opnieuw ter hand genomen.

Een eerste onderzoek naar de fundamenten van dit landbouwbedrijf uit de Romeinse tijd werd in 1892 uitgevoerd onder leiding van de oudheidkundige J. Habets. In 1929 werd een kort onderzoek verricht door J.H. Holwerda en W. Goossens, terwijl van 1947-1950 hernieuwd aanvullend onderzoek plaatsvond onder leiding van W.C. Braat. Uit de resultaten van het onderzoek van Braat is gebleken dat we te maken hebben met een villa van het zogenaamde porticustype die verschillende bouwfases heeft gekend en die vermoedelijk werd bewoond vanaf het einde van de eerste eeuw tot aan de verwoesting van het gebouw omstreeks het midden van de derde eeuw na Christus.

Wat zijn nu de redenen en het doel van de opgraving zoals deze momenteel door de R.O.B. in Voerendaal wordt uitgevoerd? We moeten bedenken dat het eigenlijke villaterrein (ca. 190 x 50 m.) zich bevindt binnen een gebied van 13 ha. dat bij Koninklijk Besluit van 28 januari 1980 ingevolge de Monumentenwet voor een periode van 10 jaar werd geplaatst op de lijst van beschermde monumenten. Dat wil zeggen dat deze bescherming voor zover het niet de villa zelf betreft in januari 1990 zal komen te vervallen.

In verband met mogelijke vernietiging na dat tijdstip van overige nog aanwezige bewoningssporen door bijvoorbeeld diepploegen of ontgronding werd het noodzakelijk geacht om het terrein in de onmiddellijke omgeving van de villa vóór 1990 nader te onderzoeken. Dit onderzoek zal zich dan voornamelijk richten op een aantal aspecten dat nog niet eerder uitgebreid aan de orde kwam: de mogelijke aanwezigheid van sporen van bewoning voorafgaand (houtbouw) of volgend (Merovingische periode) op de perioden van bewoning van de villa zelf, nader onderzoek naar de functie van de diverse bijgebouwen en naar de aanwezigheid van afvalkuilen, waterputten en dergelijke. Misschien is het ook mogelijk om aan de weet te komen waar de bewoners uit de verschillende perioden hun doden begroeven en om deze begraafplaatsen eveneens te onderzoeken.

E. Milikowski
R.O.B. Amersfoort

Kasteel De Bongard Bocholtz Schoolstraat 40

De Bongard heeft een karakteristieke aanblik. Opgetrokken in zogenaamde speklagenbouw -afwisselend drie lagen baksteen en een dubbele laag kalkbreuksteen- is het een interessant voorbeeld van de Maaslandse renaissance-architectuur.

In zijn huidige vorm dateert het kasteel grotendeels uit de zestiende eeuw. Het had echter een voorganger die er al in de veertiende eeuw gestaan moet hebben. Het complex was vroeger omgracht. Van de oorspronkelijke burcht is slechts één ronde hoektoren overgebleven met de linkerzijvleugel en een deel van de voorvleugel. Het poortgebouw heeft een monumentale ingangspartij met wapenversiering. Op de binnenplaats zijn nog restanten van de vroeger open arcade-galerij te zien. De voorburcht of kasteelboerderij is opgetrokken van kalkbreuksteen. Ankers vermelden het jaartal 1701.

Dit adellijk goed was bezit van het geslacht Von dem Bongart (Van de Bongard). Door huwelijk ging het kasteel met aanhorigheden in de zeventiende eeuw over in handen van het geslacht Von der Leyen.

Tot 1773 was de Bongard zetel van de heerlijkheid Simpelveld-Bocholtz, gelegen in het toenmalige Land van 's-Hertogenrade. Het is thans in exploitatie als landbouwbedrijf. Eigenaar-bewoner is Mathieu Schnackers.

Jos Crott

Kasteel de Bongard, een voorbeeld van de Maaslandse Renaissancecultuur.

Hoewe Overhuizen Bocholtz Overhuizerstraat 2

Overhuizen of Oberhausen was eertijds een adellijk huis met kasteel en hoeve. Het kasteel is reeds lang verdwenen. De oudst bekende naamdrager is een zekere "Wynandus van Overhusen", vermeld in 1330. In de vijftiende eeuw was het bezit van het geslacht Van den Hove "totter Overhuyzen". In 1668 doet het geslacht de Rochow er zijn intrede. Boven de toegangspoort bevindt zich nog het alliantiewapen de Rochow - de Lamargelle. De inscriptie op de sluitsteen van de poortboog luidt: "Die op God Betrout Heeft wel gebout".

Van 1773 (30 juni) tot aan de komst der Fransen in 1794 is Overhuizen zetel van de heerlijkheid Simpelveld-Bocholtz. De monumentale boerderij wordt in de volksmond "de Noaveres" genoemd. Imposant is de meer dan 100 meter lange muur aan de straatkant (met schietgaten), hoog gelegen op een talud. De hoeve heeft voorts een uitzonderlijk grote binnenhof, aan alle kanten ingesloten door een groot aantal bijgebouwen, opgetrokken in streekeigen kalkbreuksteen, -in gebruik als stallingen en schuren voor het landbouwbedrijf. De poortvleugel is ingericht als woonhuis. Achter aan de binnenplaats ligt de voormalige kapel. In een van de kelders ontspringt de voedingsbron van de Eyserbeek. Eigenaar-bewoner is Jos Vaessen.

Jos Crott

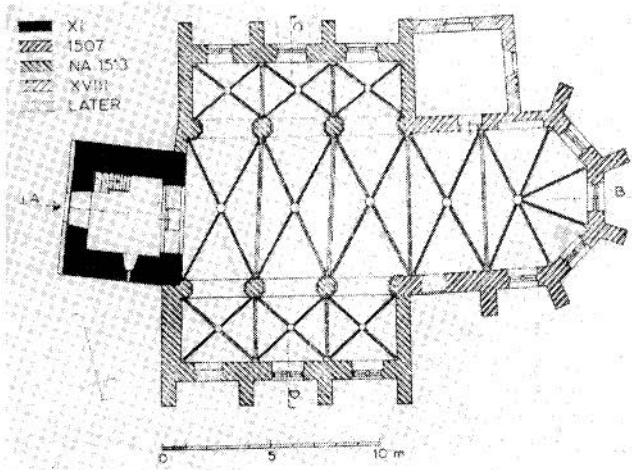

Overhuizen of Oberhausen, in de volksmond Oppenoaveres.

Historische gebouwen in Eygelshoven

De Laethof, gelegen in de Putstraat, is van groot historisch belang omdat hier door de eeuwen heen de laetbank zetelde, onder wier jurisdictie het hele grondgebied van de plaats en de omliggende gemeentegronden vielen. Het goed is omstreeks 1405 in het bezit van Stas van den Bongert, later van verschillende andere families. In 1751 werd het aangekocht door de familie Russel, die in 1764 de huidige hoeve liet bouwen. Het bleef in die familie totdat het in 1930 gekocht werd door de gemeente Eygelshoven, die het tussen 1942 en 1951 liet restaureren en later als representatief gedeelte van het gemeentehuis in gebruik had tot aan de samenvoeging met de gemeente Kerkrade. Boven de koetspoort bevindt zich een wapenstein die herinnert aan de familie Russel. De bovenverdieping is nu in gebruik als woonhuis. In de benedenverdieping zetelt de "Stichting Eygelshoven door de eeuwen heen".

Het oude kerkje is toegewijd aan St. Jan de Doper. De grotendeels bakstenen geheel overwelfde hallenkerk, met smalle zijschepen, driezijdig gesloten koor, en een lage, in asrichting afwijkende toren staat op de rand van een natuurlijke hoogte met een schuine opgang. Later werd de bestaande bakstenen muur aangelegd. Waar nu het kruis op deze muur is aangebracht stond vroeger een kruisbeeld, later een kapelletje.

Grondplan oud kerkje.

De toren bestaat uit twee gedeelten. Het onderste deel, $\pm$ 13 m. hoog, is opgetrokken uit kolenzandsteen in ongelijk verband met veldkeien en Romeinse bouwfragmenten. Het is een z.g. weerbare toren uit de tiende of elfde eeuw, die alleen van binnenuit toegankelijk was. In de toren werd veel later een toegangsdeur gemaakt. De oorspronkelijke toegangsdeur tot de kerk bevond zich in de zuidelijke muur. Boven deze deur bevindt zich een nis met een terra-cotta afgietsel van een houten reliekbuste van St. Jan, die in de nieuwe kerk bewaard wordt. Aangenomen wordt dat de kerk oorspronkelijk eenbeukig was en dat de zijbeuken van latere datum zijn. In 1507 werd het koor vernieuwd. Dit gebeurde onder pastoor Gerard Vas, zoals uit de inscriptie in een ingemetselde steen aan de zuidzijde blijkt. Bezienswaardig in de kerk zijn de gemetselde gewelven, de koorbanken, de preekstoel, de kerkbanken en de zware, beslagen, toegangsdeur naar de sacristie. Rondom de kerk bevinden zich nog enkele middeleeuwse grafstenen.

Huis Henckens, Torenstraat, staat vermoedelijk op de plaats van een deel van de Terbrugghenhof, die reeds in de 15e eeuw genoemd wordt. In 1796 (gevelsteen boven de poort) werd de huidige bakstenen hoeve gebouwd door Joannes Josef Henckens, die van 1801 tot 1811 burgemeester (maire) was. De hoeve werd in 1955 en volgende jaren gerestaureerd. De zoon van J.J. Henckens, J.L. Henckens, ging in Franse dienst, maakte onder Napoleon de veldtocht naar Rusland mee en bracht het tot luitenant.

Hoeve "Valkenbergs Goed" was oorspronkelijk ook een deel van de Terbrugghenhof. Zij is, blijkens de gevelsteen boven de poort, gebouwd in 1797 en was in bezit van de familie Valkenberg, die de gemeente Eygelshoven twee burgemeesters leverde, n.l. Jan Wijnand (1842-1845) en Frans Martin (1881-1886). In de nacht van 31 juli 1941 werd het woongedeelte door een bombardement verwoest en in latere jaren gerestaureerd. Thans wordt de rest van de hoeve, waarvan de bedrijfsgebouwen vervallen waren, hersteld.

Werkgroep "Stichting Eygelshoven door de eeuwen heen"

Overzicht met het oude kerkje.

Kasteel Strijthagen (Onder Schaesberg)

In de eerste helft of omstreeks het midden van de 16de eeuw is het huidige huis Strijthagen gebouwd ter vervanging van een in de nabijheid gelegen oudere en waarschijnlijk reeds weerbare adellijke woning. Het tegenwoordige grote rechthoekige herenhuis werd toen opgetrokken op een al eerder opgehoogd stuk broekland, dat langs de oever in het brede moerassige dal van de Strijthagener beek lag. Dit herenhuis moet toen op de twee smalle zijden een trapgevel hebben gekregen met daar tussen een zadeldak. Naar de zijde van de boerderij-voorburcht lag een mee-omgracht en ommuurd groot rechthoekig voorplein. Op de linker voorhoek (noordwest-hoek) was een ronde flankerinstoren uitgebouwd. Aan de voorzijde (west-zijde) sprong rechts (ten zuiden) van het midden een rechthoekig bouwblok uit de ommuring naar voren. Doordat het oudheidkundig onderzoek van 1980 niet voltooid kon worden, is de zuidelijke beëindiging van het 16e eeuwse kasteelcomplex nog onbekend en weten we ook niet of het uitspringend bouwblok een ingangspartij en/of hoektoren is geweest.

Aan de zuidzijde van het voorplein staat thans een lage zijvleugel, die omstreeks 1710-1725 zijn huidig aanzien moet hebben gekregen. Grote delen van deze zijvleugel moeten echter ouder zijn dan de 18de eeuw (midden 17de eeuw?). Omstreeks de tijd van de verbouwing van de zuidelijke zijvleugel moeten ook uitgebreide werkzaamheden aan het grote herenhuis hebben plaatsgevonden. Dit kreeg toen niet alleen het huidige mansardedak, maar ook een nieuwe, nu nog bestaande put en een nieuw keldergewelf, dat in het midden van de kelder steunt op een rij van zes laatgotische zuiltjes.

Ook het voorfront van het voorplein is in de loop der eeuwen gewijzigd. In het midden van de 17de eeuw, mogelijk echter begin 18de, zijn de voormuur en het uitspringende bouwblok afgebroken en vervangen door een centraal gelegen en uitspringend bruggehoofd met gebogen flanken, die overgingen in rechte kademuren. Bruggehoofd en kademuur werden eind 18de eeuw weer afgebroken en het voorplein werd over zijn volle breedte met het boerderij-complex verbonden door op ieder uiteinde van de kademuur een dam naar de hoeve te maken en het grachtgedeelte tussen de twee dammen dicht te gooien. De verdwenen noordwestelijke ronde hoektoren zal waarschijnlijk pas toen zijn gesloopt.

De grachten, die het kasteel verder nog nauw omsloten, zijn in de 19de eeuw deels geheel, deels tot op flinke afstand van het herenhuis gedempt. De toegangsweg naar het herenhuis hoefde toen niet meer over het boerderijplein te gaan, maar werd door het park geleid. Door het terugdringen der grachten kon omstreeks 1900 ook het

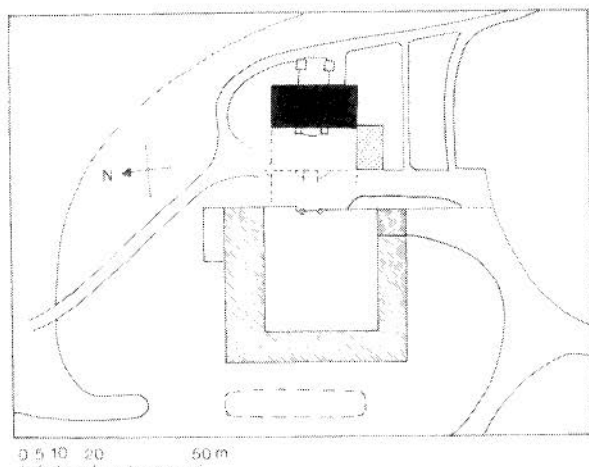
fraaie achterterras met tuindeuren worden aangelegd. De grote raamomlijstingen van het hoofdgebouw dateren uit het begin van de 19de eeuw.

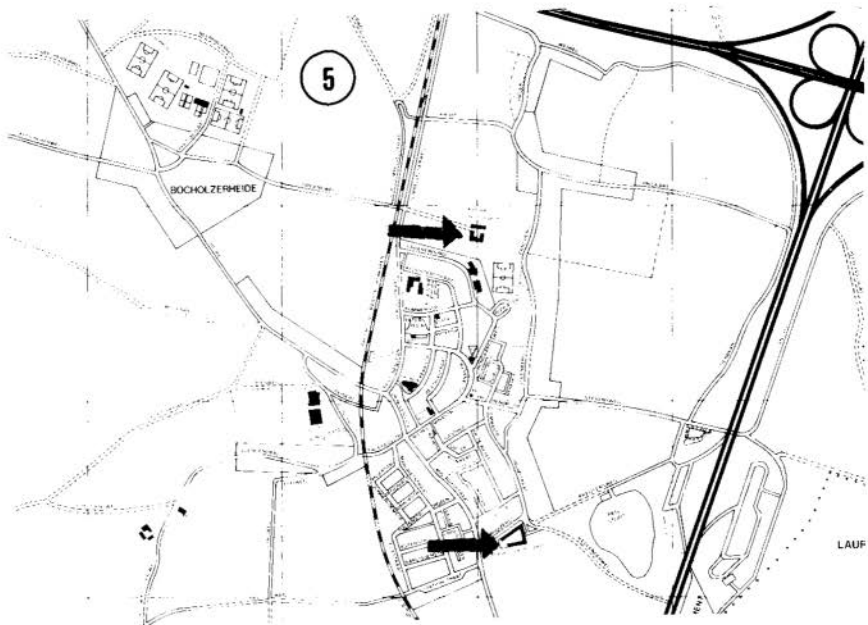
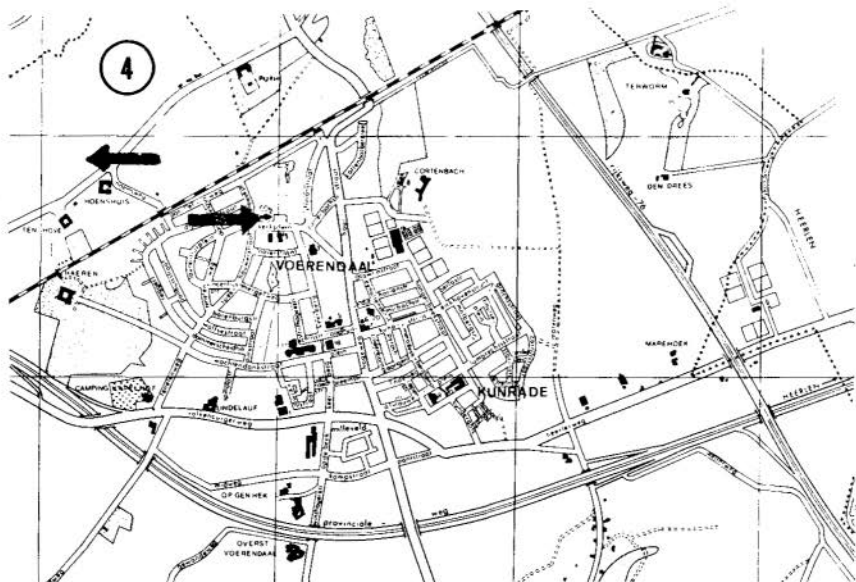
De kasteelboerderij heeft een 16de eeuws voorburcht-grondplan, maar is kort ná 1691 (1697?) geheel herbouwd. Enige verbouwingen vonden plaats eind 18de en begin 19de eeuw, waarbij de meest ingrijpende wijziging is geweest het afbreken van de ophaalbrug vóór de poorttoren.

De watermolen bij de grote kasteelvijver is eind 16de of begin 17de eeuw gesticht. Van de huidige technische inrichting zijn belangrijke onderdelen bijzonder oud, misschien nog wel uit de tijd van de stichting.

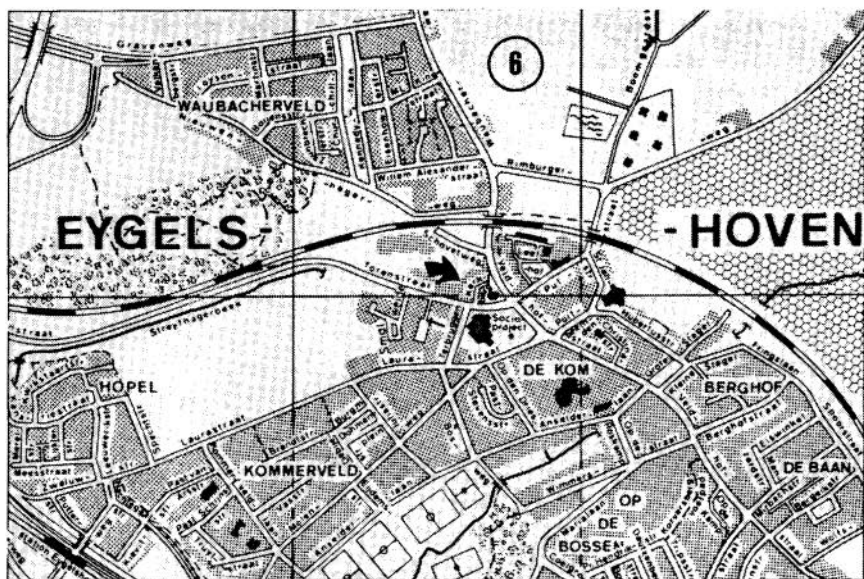
Van de 13de tot het midden van de 14de eeuw woonde te Strijthagen een geslacht Van Strijthagen, dat tot de oude familie-groepering "Moelrepas" uit het Wormdal behoorde. Daarna was het adellijk huis tot midden 16de eeuw bezit van een familie Van Strijthagen, die uit het geslacht Van Eijs voortspoot en de bijnaam Jodencop had. Door vererving volgde tot 1687 het geslacht Van Schaesberg-Strijthagen. De schuldeisers van deze familie bezaten het goed daarna tot eind 1691. De Akense familie Clots, later von Clotz en de Cloots geheten, volgde door koop als eigenaresse tot eind 1811. Van 1811 tot 1899 waren de baronnen de Lommessem, de Rosen en tenslotte hun erfgenamen de laatste adellijke eigenaren. De technicus en mijnheenaar Fritz Honigmann bewoonde kasteel Strijthagen van 1899 tot 1917 als laatste particuliere bezitter. Na van 1917 tot 1976 eigendom te zijn geweest van de Oranje Nassau mijnen en haar dochtermaatschappij OGON is het landgoed thans eigendom van de gemeente Landgraaf.

Alb. Corten

KOMPLETE DIENSTVERLENING ONDER EEN DAK

Foutloos, snel en betaalbaar voor onderneming en vereniging

- *financiële administraties*
- *micro-verfilmen*
- *loon- en salarisadministratie*
- *tekstverwerking*
- *computerservice*
- *drukwerk*
- *datavastlegging*
- *adresseren (mailings)*
- *archivering*
- *postverzenden*

D.A.C.-Diensten: Een voordeel als U ze kent

D.A.C. Bel vrijblijvend voor uitvoerige informatie met Dhr. Pijs
Z.O.L.-Bedrijven Heerlen 045-710615